

Małgorzata Szymczak
Uniwersytet Zielonogórski

„WARTO PAMIĘTAĆ”. MIEJSCA PAMIĘCI NARODOWEJ I ICH ROLA W EDUKACJI

Od 1989 r. Polska przeżywa okres gwałtownej modernizacji. W ciągu tych kilkunastu lat nastąpiło ogromne przemieszanie różnorodnych wartości i ideałów. Stawia to przed szkolną praktyką nowe zadania i wyzwania. Zmieniono system szkolny, a kolejne reformy przewartościowują treści nauczania. Tradycyjne wartości i cele kształcenia ustępują konieczności uzyskiwania wymiernych umiejętności – kompetencji. Jak określili to twórcy raportu wykonanego dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacques’a Delorsa:

Ponieważ nadchodzący wiek stworzy bezprecedensowe warunki do obiegu i gromadzenia wiedzy, podporządkuje edukację podwójnemu nakazowi, który na pierwszy rzut oka może okazać się sprzeczny. Edukacja powinna przekazywać masowo i skutecznie coraz więcej wiedzy i umiejętności, które ewoluują, adekwatnych do kognitywnej cywilizacji, albowiem są one podstawą kompetencji jutra. Jednocześnie powinna znaleźć i zaznaczyć punkty odniesienia, które będą chronić sferę publiczną i prywatną przed zalewem informacji, mniej lub bardziej efemerycznych, oraz pozwolą zachować właściwy kierunek indywidualnym i zbiorowym projektom rozwoju. Edukacja jest niejako zobowiązana do dostarczenia mapy złożonego i wiecznie niespokojnego świata i busoli umożliwiającej po nim żeglugę. [...] Aby spełnić w całości swoją misję, edukacja powinna organizować się wokół czterech aspektów kształcenia, które przez całe życie będą niejako dla każdej jednostki filarami jej wiedzy: uczyć się, aby wiedzieć, tzn. aby zdobyć narzędzia rozumienia; uczyć się, aby działać, aby móc oddziaływać na swoje środowisko; uczyć się, aby żyć wspólnie, aby uczestniczyć i współpracować z innymi na wszystkich płaszczyznach działalności ludzkiej; wreszcie, uczyć się, aby być [...]¹.

Zmiany te dokonują się także w toku edukacji historycznej. Odchodzi się od utożsamiania historii wyłącznie z wiedzą faktograficzną. Edukacji historycznej wyznacza się nowe funkcje i zadania. Oprócz wyposażania ucznia w rzetelną wiedzę, takimi zadaniami jest uczenie myślenia historycznego, poznanie metod badań, zaszczepienie „zmysłu historycznego”, który umożliwi uczniowi analizowanie współczesnych zjawisk politycznych, gospodarczych czy kulturalnych. Społeczna funkcja historii

---

¹ *Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacques’a Delorsa*, [w:] *Edukacja: jest w niej ukryty skarb*, Warszawa, 1998; http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/4_Filary_Raport_Delorsa.pdf [10 X 2014].

zdaniem Jerzego Maternickiego powinna być ujmowana w kilku podstawowych punktach, takich jak: dostarczanie narzędzi intelektualnych przydatnych do lepszego rozumienia życia społecznego i jego przemian, wprowadzanie w świat cenionych w życiu zbiorowym wartości, ułatwienie korzystania z dorobku kultury, pobudzanie ciekawości świata, dostarczanie zajęcia intelektualnego tym, którzy upatrują w historii ratunek na nudę i frustracje².

Miejsca pamięci narodowej z racji swego specyficznego charakteru również współuczestniczą w realizacji wskazanych celów oraz funkcji historii. Próby zdefiniowania miejsca pamięci³ odnajdujemy w literaturze historycznej oraz dydaktyczno-pedagogicznej związanej z ich edukacyjnym wykorzystaniem. Jak zauważa Stanisław Roszak, wspólną cechą definicji miejsca pamięci w historii jest pojmowanie go jako symbolu, który jest utrwalony w pamięci zbiorowej i kulturowej i który może stanowić spoiwo danej społeczności⁴. Krzysztof Pomian z kolei definiuje miejsce pamięci jako: „miejsca materialne i wyobrażone, gdzie wspomnienia zbiorowe występują w szczególnym stężeniu”⁵ i dodaje:

przeźren pamięci nie jest bynajmniej jednorodna. Zawiera miejsca, które budzą skojarzenia z przeszłością tylko w rodzinach czy w społecznościach lokalnych. I takie, które – na ogół za sprawą długotrwałego i skutecznego działania odpowiednich instytucji – są wybitnie nasycone wspomnieniami wspólnymi dużym grupom zawodowym czy terytorialnym, klasom społecznym, całym narodom, wyznawcom jakiejś religii czy ideologii, co nie znaczy, by znał je każdy, kto do nich należy, ale co znaczy, że podziela je większość, a zwłaszcza ci, którzy daną zbiorowość w jej mniemaniu reprezentują⁶.

Andrzej Szpociński z kolei stawia tezę, że współczesnych źródeł kariery terminu „miejsca pamięci” można się dopatrywać w zwiększonej wrażliwości kultury, w tym również kultury historycznej na aspekty przestrzenno-wizualne, podkreślające rolę zmysłów. Taka teatralizacja i wizualizacja kultury historycznej jest stymulowana nie tylko przez rozwój techniki, ale również czynniki wewnętrznie kulturowe, podkreślające wrażliwość na przestrzenny aspekt kultury. Jak zauważa autor: „nabieranie przez pewne przedmioty statusu miejsc pamięci, sprawia, że w obszarze danej kultury zaczyna funkcjonować reguła orzekająca o tym, iż przeszłość dana jest nam nie tylko

² J. Maternicki, C. Majorek, A. Suchoński, *Dydaktyka historii*, Warszawa 1994, s.132-133.

³ Za prekursora badań nad problemem miejsc pamięci uznaje się francuskiego historyka Pierre'a Norę. Zob. m.in. obraz zmian rozumienia „miejsc pamięci” przez Pierre'a Norę w P. Ricoeur, *Pamięć, historia, zapomnienie*, przekł. J. Margański, Kraków 2007, s. 533-545; A. Szpociński, *Miejsca pamięci (lieux de mémoire)*, *Second Texts (Teksty Drugie)*, nr 4, 2008, s. 13; za P. Nora, *Between Memory and History. Les lieux de mémoire*, „Representation” 1989, no. 26.

⁴ S. Roszak, *O miejscach pamięci*, [w:] *Miejsca pamięci w edukacji historycznej. Zbiór studiów*, red. S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wieczorek, Toruń 2009, s. 7.

⁵ K. Pomian, *Pamięć podzielona: miejsca pamięci w Europie jako zjawisko polityczne i kulturowe*, <http://www.enrs.eu/pl/articles/112-pamiec-podzielona-miejsca-pamieci-w-europie-jako-zjawisko-polityczne-i-kulturowe> [12 X 2014].

⁶ *Ibidem*.

w relacjach bezpośrednich świadków zdarzeń, lecz także pośrednio poprzez znaki i symbole⁷.

Na ten aspekt zwraca uwagę także Piotr Unger, wskazując, że miejsca pamięci nie muszą posiadać charakteru materialnego. Ich wymiar ideowy spycha na drugi plan charakter materialny, eksponując metaforyczne rozumienie „miejsca”. Autor wskazuje na tradycję jako specyficzne miejsce pamięci – tradycję regionu czy rodziny⁸. Najważniejszym zadaniem nadawania znaczenia miejscom pamięci jest możliwość zdobywania i przyswajania wiedzy historycznej, krytycznego i świadomego myślenia o przeszłości, a także stworzenia okazji do refleksji i konstrukcji indywidualnej i zbiorowej tożsamości.

Artykuł z projektu ustawy o miejscach pamięci, nad którym Sejm pracował od 1999 r., zawierał definicję miejsca pamięci narodowej i mówił:

Miejscem pamięci narodowej w rozumieniu ustawy jest: 1) obiekt budowlany wraz z gruntem, na którym jest położony, lub grunt, upamiętniający postaci lub wydarzenia znaczące dla dziedzictwa państwa i narodu polskiego lub innego narodu, a w szczególności pomnik, krzyż, kapliczka i kopiec; 2) inny przedmiot upamiętniający postaci lub wydarzenia znaczące dla dziedzictwa państwa i narodu polskiego lub innego narodu; 3) grób lub cmentarz wojenny⁹.

Definicja ta jest bardzo szeroka i obejmuje wiele miejsc o różnym potencjale edukacyjnym. Warto o tym pamiętać i nie zawęźać w działaniach edukacyjnych miejsc pamięci tylko do okresu związanego z II wojną światową i okresem po niej następującym. Miejsca pamięci przywołują także odległe w czasie wydarzenia. W tym kierunku poszli m.in. twórcy projektu „Miejsca pamięci narodowej. Program wycieczek edukacyjnych dla dzieci i młodzieży. Podróże historyczno-kulturowe w czasie

⁷ A. Szpociński, *Miejsca pamięci (lieux de mémoire)*; Second Texts (Teksty Drugie), nr 4, 2008, s. 19-20, http://tslmorawa.files.wordpress.com/2012/06/konwersatorium-rs_mk_szpocinski_miejsca-pamieci.pdf [10 X 2014].

⁸ P. Unger, *Tradycja też jest miejscem pamięci*, [W:] S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wieczorek (red.), *Miejsca pamięci...*, op.cit., s. 197; zob. także M. Fic, *Edukacyjny wymiar miejsc pamięci*, [w:] *Widma pamięci*, red. J. Kurek, K. Maliszewski. Chorzów 2010, s. 263-272.

⁹ 21 punkt porządku dziennego: *Pierwsze czytanie rządowego projektu ustawy o miejscach pamięci narodowej* (druk nr 1268); <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata3.nsf/main/3736498F> [10.10.2014]; zob. także Ustawa z dnia 21 stycznia 1988r. o Radzie Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (Dz.U. z dnia 28 stycznia 1988, Nr 2, poz. 2 z późn. zm.); Ustawa z dnia 28 marca 1933r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz.U. z dnia 30 maja 1933, Nr 39, poz. 311, ostatnia zmiana: Dz.U. z 2006, Nr 144, poz. 1041); Ustawa z dnia 31 stycznia 1959r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz.U. z 2000, Nr 23, poz. 295, z późn. zm.). Dla przykładu sprawy pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec dotyczące m.in. grobów i cmentarzy wojennych reguluje Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 17 czerwca 1991 r. (ratyfikowany ustawą z 18 października 1991 r. O ratyfikacji Traktatu pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy podpisanego w Bonn dnia 17 czerwca 1991 r., Dz.U., nr 105, poz. 454).

i przestrzeni”¹⁰. Projekt Ministerstwa Edukacji Narodowej funkcjonował w roku szkolnym 2007/2008 i mogły z niego skorzystać szkoły prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego oraz organizacje pozarządowe i podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 ustawy z 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. W zakresie celów autorzy koncepcji wycieczek historycznych zwrócili uwagę na wspólne dziedzictwo kulturowe i państwowe przekazywane poprzez miejsca pamięci pochodzące z różnych epok i upamiętniające różne wydarzenia. Duży nacisk został także położony na wymiar krajoznawczy projektów. Za miejsca mające walor narodowych imponderabilii twórcy koncepcji przyjęli: Warszawę z Grobem Nieznanego Żołnierza, Kraków i wawelską katedrę oraz zamek na Wawelu, Gniezno, Jasną Górę, a z miejsc położonych poza granicami kraju – Wilno z Ostrą Bramą oraz Katyń i Rzym. Oprócz tych miejsc najważniejszych w koncepcji pojawiły się także inne propozycje pogrupowane w 30 tematycznych zbiorów. Są to m.in.: Piastowski rodowód, czyli w poszukiwaniu źródeł państwowości polskiej (Szlakiem Piastowskim); Polska murowana Kazimierza Wielkiego; Polsko-krzyżackie zmagania o ujście Wisły; Wolni z wolnymi – równi z równymi. Fenomen polskiej tolerancji, czyli śladami przybyszów i innych narodów tworzących Rzeczpospolitą; Pod znakiem Orła i Pogoni. Jagiellońska idea Rzeczypospolitej Narodów; Rzeczypospolita – przedmurzem chrześcijańskiej Europy; Byliśmy pierwsi w Europie. Dziedzictwo Konstytucji 3 Maja; *Żywią i bronią*, czyli pod Naczelnikiem Tadeuszem Kościuszką; *Dał nam przykład Bonaparte*, czyli Polacy pod Napoleońskimi orłami; Następstwa Nocy Listopadowej. Szlakami oręża polskiego w latach 1830-1831; Polskie ślady powiewu *Wiosny Ludów*; Powstańczym szlakiem insurekcji 1863 r.; Strajk szkolny i zryw 1905 r.; Szlakiem czynu niepodległościowego 1914-1918; 1918 – odzyskana Niepodległość; Przełomowy rok 1920; Muzea wybitnych Polaków z uwzględnieniem poszczególnych regionów; Muzea oraz centra historii i kultury ogólnonarodowej i regionalnej; Wybrane przykłady polskiej myśli technicznej i sukcesu gospodarczego; Główne ośrodki intelektualne¹¹.

Po zakończeniu w 2008 r. projektu edukacyjnego „Miejsca pamięci narodowej. Program wycieczek edukacyjnych dla dzieci i młodzieży. Podróże historyczno-kulturowe w czasie i przestrzeni” Ministerstwo Edukacji Narodowej nie podjęło jego kontynuacji w kolejnym roku, lecz rozpoczęło działania mające na celu wypracowanie i wprowadzenie systemowych rozwiązań w zakresie oświaty i wychowania. Mają one uwzględniać kształtowanie postawy obywatelskiej uczniów, poczucie tożsamości narodowej, poszanowanie symboli narodowych, przygotowanie do świadomego oraz odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu publicznym państwa. Do rozwiązań tych można zaliczyć przygotowanie i wdrożenie w 2009 r. nowej podstawy programowej,

¹⁰ *Miejsca pamięci narodowej. Program wycieczek edukacyjnych dla dzieci i młodzieży. Podróże historyczno-kulturowe w czasie i przestrzeni*, <http://www.kuratorium.wroclaw.pl/zal/437.pdf> [10 X 2014].

¹¹ *Ibidem*, s. 5-33.

w której również położony jest mocny akcent na problematykę kształtowania postaw uczniów¹². Zmiany te – zgodnie z zapewnieniami ich autorów – mają uczynić polską szkołę bardziej skuteczną, przyjazną i nowoczesną. Szczególny nacisk autorzy reformy położyli na kwestie związane z wychowaniem. Historii jako przedmiotowi szkolnej edukacji zawsze stawiano szczególne cele. Nie inaczej postrzegają to autorzy reformy, którzy wskazują, że:

Winna ona nie tylko zaznajamiać uczniów z dziedzictwem minionych epok, ale również kształtować ich postawy – wprowadzać w ogólnoludzki system wartości, wpajać wartości związane z tradycją, zwłaszcza ojczyzną, umacniać przywiązanie do idei wolności i tolerancji, przygotowywać do uczestnictwa w życiu publicznym, pomagać lepiej zrozumieć otaczający świat i mechanizmy życia społecznego. Celem edukacji historycznej, na który kładzie nacisk współczesna dydaktyka, jest również zaznajomienie uczniów z warsztatem historyka i kształtowanie tzw. myślenia historycznego oraz umiejętności pozwalających na twórczy i aktywny udział w procesie poznawczym¹³.

Na etapie szkoły podstawowej do zadań szkoły należy kształtowanie postaw zaangażowania w działania społeczne, wrażliwości społecznej, odpowiedzialności, poczucia więzi oraz tolerancji. Realizacja tych zadań ma zapewnić wykształcenie świadomego i nastawionego prospołecznie młodego obywatela. Aby w pełni uzyskać ten cel, niezbędne jest zapoznanie uczniów z wydarzeniami ważnymi dla społeczności lokalnej oraz państwa.

Na etapie nauczania zintegrowanego w zakresie edukacji społecznej twórcy podstawy programowej przewidzieli miejsce na rozwój patriotyzmu, zarówno w ujęciu lokalnym i ogólnonarodowym. W zakresie treści nauczania wymagań szczegółowych uczeń kończący klasę III powinien poznać najbliższą okolicę, jej ważniejsze obiekty, tradycje; wiedzieć, w jakim regionie mieszka; uczestniczyć w wydarzeniach organizowanych przez lokalną społeczność; znać symbole narodowe (barwy, godło, hymn narodowy) i najważniejsze wydarzenia historyczne; znać ludzi szczególnie zasłużonych dla miejscowości, w której mieszka, dla Polski i świata¹⁴. Na etapie klas IV-VI podstawa programowa zakłada realizację zagadnień, w których wprost wskazane jest wykorzystanie miejsc pamięci narodowej. I tak blok zagadnień Mała Ojczyzna i Ojczyzna zakłada, że uczeń:

opisuje swoją „małą Ojczyznę”, uwzględniając tradycję historyczno-kulturową i problemy społeczno-gospodarcze; zbiera informacje o rozmaitych formach upamiętniania postaci i wy-

¹² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół z 15 stycznia 2009 r., Dz.U. Nr 4, poz. 17.

¹³ D. Babiańska et al., *Komentarz do podstawy programowej przedmiotów. Historia oraz historia i społeczeństwo*, [w:] *Podstawa programowa z komentarzami. Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, t. 4, [s. 1], s. 67.

¹⁴ *Podstawa programowa z komentarzami. Edukacja historyczna...*, s. 26.

darzeń z przeszłości „małej Ojczyzny”; wymienia i tłumaczy znaczenie najważniejszych świąt narodowych, symboli państwowych i miejsc ważnych dla pamięci narodowej¹⁵.

Ciekawym rozwiązaniem jest wprowadzenie w szkole ponadgimnazjalnej przedmiotu uzupełniającego Historia i społeczeństwo. Dziedzictwo epok. Jego realizacja jest przewidziana w klasach, w których uczniowie skoncentrują swoją edukację na przedmiotach ścisłych i przyrodniczych. Realizacja bloku Dziedzictwo epok ma im zapewnić wszechstronny rozwój intelektualny, niepomijający przedmiotów humanistycznych. Spośród zaproponowanych do realizacji działań na szczególną uwagę zasługuje blok zagadnień: Ojczysty Panteon i ojczyste spory. Jest on realizowany obowiązkowo, a jego celem jest, jak wskazują twórcy podstawy programowej: „wzmocnienia postawy wobec przeszłości, którą możemy nazwać gotowością do podjęcia dziedzictwa oraz do wyrobienia przekonania, że historię warto nieustannie poznawać, nawet gdy w dorosłym życiu zajmujemy się czymś zgoła innym”¹⁶.

Cele edukacji w miejscach pamięci

Pedagogika miejsc pamięci jest stosunkowo nowym obszarem teorii i praktyki edukacyjnej. Do polskiej dydaktyki termin ten przeniknął z doświadczeń pedagogiki niemieckiej, gdzie rozwijał się od lat 70 XX w. za sprawą stowarzyszenia Akcja Znak Pokuty. Początkowo stanowił on część składową procesu społecznego związanego z rozliczeniem z dziedzictwem nazizmu. Z czasem jednak przekształcił się w odrębną formę edukacji historycznej i politycznej¹⁷. Tomasz Kranz, autor analizy dotyczącej edukacji historycznej w miejscach pamięci, definiuje to zagadnienie jako: „proces poznawczy odbywający się w autentycznym miejscu historycznym, która łączy poznanie historii z autorefleksją egzystencjalną tzn. refleksją nad własnymi postawami, opiniami i zachowaniami”¹⁸. Definicja ta łączy w sobie elementy nauczania historii, pracy oświatowej i popularyzatorskiej muzeów – miejsc pamięci, jak i zagadnień związanych z kształceniem postaw.

Warto zastanowić się, jaką rolę w edukacji historycznej winny odgrywać miejsca pamięci. Podstawowe znaczenie ma tu z pewnością kwestia kształtowania świadomości historycznej młodego pokolenia¹⁹. Jerzy Szacki, próbując zdefiniować to

¹⁵ *Ibidem*, s. 29.

¹⁶ Twórcy podstawy zaznaczają także: „Celem zajęć jest pokazanie uczniowi zainteresowanemu naukami matematycznymi i przyrodznawstwem, że wiedza humanistyczna może stanowić klucz do rozumienia świata współczesnego i pomaga w autoidentyfikacji w świecie”; D. Babińska et al., *op. cit.*, s. 81.

¹⁷ T. Kranz, *Edukacja historyczna w miejscach pamięci: zarys problematyki*, Lublin 2002, s. 60.

¹⁸ *Ibidem*, s.12.

¹⁹ Pojęcie świadomości historycznej było rozpatrywane zarówno przez historyków, dydaktyków historii, jak i politologów i socjologów, jednakże nie wypracowano definicji, która zadowoli-

wieloznaczne pojęcie, stwierdził, że „mówiąc o świadomości historycznej miewamy na myśli zarówno bardziej lub mniej usystematyzowaną wiedzę filozoficzną, historyczną czy socjologiczną, jak i luźne wyobrażenia, opinie, symbole rozpowszechnione w myśleniu powszechnym lub zgoła zakorzenione w podświadomości zbiorowej”²⁰. Autor zaznacza, iż świadomość historyczna funkcjonuje w powiązaniu z historią, tworzoną przez człowieka. Mimo że powiązana z nauką historyczną – świadomość historyczna nie powinna być utożsamiana z wiedzą, którą dysponują ludzie. Jerzy Maternicki zauważa, że „na treść świadomości historycznej składa się zawsze jakiś kompleks wyobrażeń o przeszłości [...], wraz z towarzyszącym tym wyobrażeniom systemem wartości”²¹. Świadomość historyczna może się kształtować na podstawie różnorodnych źródeł. Janina Mazur wymienia m.in. takie, jak: aktualny stan badań historycznych i jego popularyzacja, szkolna edukacja historyczna, mass media, ideologie, tradycja przekazywana z pokolenia na pokolenie²².

Zarówno w odniesieniu do jednostki, jak i wielkich zbiorowości, na treść świadomości historycznej wpływają tylko żywe wyobrażenia o przeszłości, czyli takie, które w bezpośredni sposób są związane z sytuacją danej jednostki (grupy), z akceptowanym przez nią systemem wartości i jej wizją przeszłości. Na świadomość historyczną nie ma natomiast wpływu tzw. historia martwa, zawierająca treści, w stosunku do których człowiek zachowuje obojętność i które nie mają odniesienia do aktualnej sytuacji. Miejsca pamięci narodowej mają wielki potencjał edukacyjny właśnie w zakresie kształtowania historii żywej opartej na emocjach i wartościach. Oczywiście kultywowanie pamięci należy łączyć z określonym procesem poznawczym, przede wszystkim zaś z rozwojem myślenia historycznego. Miejsca te są nośnikami pamięci, które winny wywoływać u ucznia określone wyobrażenia, wrażenia i odczucia, które z kolei mogą być bodźcem do przeżywania i aktywnego poznawania przeszłości. Wykorzystywanie w edukacji tych czynników wydaje się rzeczą nieodzowną. Pamięć o przeszłości wpływa w znaczącym stopniu na kształtowanie tożsamości i pomaga w budowaniu poczucia wspólnoty pomiędzy pokoleniami.

Jednakże warto pamiętać, że świadomość historyczna, złożona z różnorodnych składników, zawierająca elementy zarówno prawdziwe, jak i fałszywe, jest w znaczącym stopniu poddana mitologizacji, wartościowaniu preferującemu proste i jednoznaczne schematy ocen (typu czarne – białe) oraz charakteryzuje się małą podatnością na racjonalne argumentowanie, funkcjonując na zasadzie autorytetu. Jak

---

łaby wszystkich badaczy, zob. J. Rulka, *Przemiany świadomości historycznej młodzieży*, Bydgoszcz 1991, s. 10.

²⁰ J. Szacki, *Świadomość historyczna a wizja przyszłości*, „Studia Filozoficzne” 1975, nr 8, s. 41.

²¹ J. Maternicki, *Historia, kultura historyczna, świadomość historyczna*, „Wiadomości Historyczne” 1984, nr 5-6, s. 400.

²² J. Mazur, *Z badań nad świadomością historyczną młodzieży szkolnej*, „Wiadomości Historyczne” 1985, nr 3, s. 244.

wskazuje Maternicki, rozwiniętą świadomość historyczną można posiadać, dysponując nawet niewielkim zasobem wiedzy. Dlatego jednym z głównych zadań stojących przed edukacją historyczną jest racjonalizacja świadomości historycznej społeczeństwa. Taktownie i rozważnie należy eliminować z obszarów myślenia historycznego zdezaktualizowane mity i legendy, a w nauce szkolnej szczególnie wiele uwagi poświęcić faktom, zjawiskom i postaciom obrosłym w takie właśnie legendy²³. Aby osiągnąć pozytywne rezultaty, istotne jest także podnoszenie kultury historycznej społeczeństwa, gdyż im wyższa kultura historyczna, tym bardziej racjonalna świadomość historyczna²⁴. W przypadku miejsc pamięci narodowej ma to znaczenie fundamentalne. Losy polskiego państwa i narodu, skomplikowane relacje z sąsiadami, wojny i konflikty, a przede wszystkim tragiczne wydarzenia XX w., zbrodniczy charakter dyktatur komunistycznej i nazistowskiej odcisnęły piętno na dziejach Polski i narodów ją zamieszkujących, ale dały też podstawy do manifestacji o skrajnie radykalnym zabarwieniu. Niezbędne jest więc dobre przygotowanie merytoryczne uczniów, które będzie solidną podstawą do budowania własnych refleksji, wyzbycia się nietolerancji, ekstremalnych haseł i klisz myślowych.

Proces zdobywania wiedzy na temat historii jest niezbędny, gdyż tylko z odpowiednim przygotowaniem merytorycznym uczeń zrozumie sens i cel upamiętnienia, jak również dostrzeże sens i cel przeobrażeń, jakim ulegają same miejsca pamięci. Pierwszoplanową rolę na pierwszym etapie pracy odgrywać będzie nauczyciel, który winien poprowadzić proces nauczania – uczenia się. Dobre przygotowanie merytoryczne ucznia pozwoli na uzmysłowienie złożoności sytuacji politycznej Polski i jej wpływu na różne postrzeganie symboliki miejsc pamięci. Jest to istotne, gdyż w przypadku wielu pomników oraz miejsc pamięć symbolika została zniekształcona lub zatarta. W okresie PRL-u na pierwszy plan wysunięto miejsca pamięci, które odpowiadały państwowej, oficjalnej ideologii. Obecnie często ulegają one marginalizacji i zapomnieniu, jak np. cmentarze żołnierzy Armii Czerwonej. Na kolejnych etapach pracy kluczową rolę odgrywać będzie samodzielna, twórcza praca uczniów. Podejmowany przez nich wysiłek badawczy powinien doprowadzić do formułowania sądów wartościujących i własnych wniosków oraz ocen. Łącząc wartości historyczne i społeczne, uczeń winien zdobyć umiejętność krytycznej oceny zdobywanych informacji, dostrzegania problemów. Jak podkreśla Maria Załuska:

Porzostałością po systemach totalitarnych manipulujących zbiorową pamięcią o przeszłości są białe plamy historii, których wypełnianie wiąże się z potrzebą różnych form upamiętnienia, w tym pomników. Z drugiej strony nie można zapominać, że i dziś w demokratycznej Europie

²³ J. Maternicki, *op. cit.*, s. 399-400.

²⁴ *Ibidem*, s. 402.

walka o wpływy, dominację, i dostęp do dóbr może skłaniać różne grupy do sięgania po manipulację zbiorową pamięcią głównie poprzez środki masowego przekazu²⁵.

Zdobycie i utrwalenie opisanych umiejętności pozwoli więc uczniowi na angażowanie się w merytoryczną dyskusję nad przeszłością i teraźniejszością.

Nie tylko podwyższanie kultury historycznej może być warunkiem rozwijania racjonalnej świadomości historycznej. Jak podkreśla Jerzy Szacki: „Warunkiem rozwoju świadomości historycznej jest istnienie takiej wizji przyszłości, która nie tylko kieruje uwagę na realizację wartości, ale zarazem otwiera przed zwykłym człowiekiem realną szansę współuczestnictwa w historii pojmowanej jako działalność ludzka, a nie bezosobowy wielki mechanizm”²⁶. Dlatego realizując zadania edukacyjne w miejscach pamięci, zawsze na plan pierwszy należy wysuwać człowieka, jego przeżycia i dokonania. Józef Brynkus zwraca uwagę, że w szkolnej wizji historii mamy do czynienia z popularyzacyjnym schematem, polegającym na tym, że koncepcję wizji człowieka tworzą postacie wybitne, ukazane w perspektywie wielkich wydarzeń²⁷. Obcowanie z historią w miejscach pamięci umożliwia wprowadzenie w edukację historyczną wątków życia zwykłych ludzi, uwikłanych w dziejowe wydarzenia, ludzi, którzy, parafrazując słowa Andrzeja Szczypiorskiego, nie wybierali sytuacji, ale musieli jej sprostać. Taka perspektywa jest nie mniej atrakcyjna i daje możliwość odwołania się do tego, co w życiu człowieka jest ważne, może pomóc w samookreśleniu się. Poznając przeszłość w miejscach pamięci, śledząc losy zwykłych ludzi i ich przeżycia, uczeń może dokonać autokreacji własnego systemu aksjologicznego.

W przypadku edukacji w miejscach pamięci ważną rolę odgrywa historia regionalna i lokalna. Zastanawiając się nad poczuciem tożsamości człowieka, spoglądamy na nią z wielu perspektyw, np.: psychologicznej, socjologicznej, ekonomicznej, politologicznej, historycznej, geograficznej, antropologiczno-etnograficznej i urbanistyczno-architektonicznej. Bierzemy pod uwagę związek człowieka z konkretnym miejscem, chęć podejmowania działań na jego rzecz, integrację z miejscową społecznością, poczucie odrębności, zainteresowanie historią lokalną, jej bohaterami i instytucjami oraz posiadaną świadomością dziedzictwa kulturowego²⁸. Najważniejszym celem edukacji regionalnej jest więc ukształtowanie więzi z lokalnym środowiskiem. Te więzi to nie tylko znajomość historii regionu oraz zaangażowanie do aktywnego działania na rzecz środowiska lokalnego. Edukacja regionalna ma dać młodzieży poczucie zakotwiczenia w tradycji i kulturze regionu, dzięki któremu łatwiej będzie

²⁵ M. Załuska, *Czy pamięć potrzebuje pomników – wprowadzenie do tematu*, http://pntzp.com/dok/15Maria_Zaluska.pdf [10 X 2014].

²⁶ J. Szacki, *op. cit.*, s. 51.

²⁷ J. Brynkus, *Człowiek jako wartość podstawowa w edukacji historycznej*, [w:] *Wartości w edukacji historycznej*, red. J. Rulka, Bydgoszcz 1999, s. 106-107.

²⁸ M.S. Szczepański, *Społeczności lokalne i regionalne a ład kontynentalny i globalny*, s. 1-15, www.jezyk-polski.pl/pts/mszczepanski.htm [10 X 2014].

się jej poruszać wśród mieszkańców lokalnego środowiska. To również uwrażliwienie na piękno najbliższej okolicy i potrzebę jego ochrony²⁹. Miejsca pamięci stanowią część dziedzictwa kulturowego i historycznego regionu i powinny być znane uczniom mieszkającym na danym terenie i otoczone ich opieką.

Edukacja w miejscach pamięci ma także jeszcze jeden istotny walor, który odnosi się w szczególności do historii najnowszej. Może stanowić pomost pomiędzy pokoleniami. Przekaz wiedzy o przeszłości jest określoną, międzypokoleniową sytuacją komunikacyjną. Uczeń, doświadczając historii, której sam nie przeżył, za pośrednictwem dorosłych – rodziców, dziadków, a później nauczyciela, z czasem sam nabywa doświadczeń, które umożliwiają mu tworzenie własnych ocen i refleksji. W toku edukacji historycznej młody człowiek staje przed koniecznością trudnej oceny wydarzeń z przeszłości. Wydaje się, że szczególnie skomplikowany do takiej oceny jest wiek XX. Nie tylko dlatego, że wydarzenia tego czasu ciągle ulegają przedefiniowaniu, pojawia się wiele nowych informacji i ocen, ale również dlatego, że wciąż jeszcze żyją ludzie, którzy pamiętają przełomowe wydarzenia tego stulecia. Spotkanie i konfrontacja doświadczeń, a także ich dysproporcja może stwarzać wiele problemów. Jak zauważa Violetta Julkowska:

[...] na gruncie historii, a raczej jej określonego przekazu, dochodzi do spotkania pokoleń uwikłanych w różnym stopniu w historię. To właśnie uczestnictwo w wydarzeniach bywa najczęściej elementem różnicującym grupy ludzi, które obejmuje się określeniem pokolenia. Ludzi wspólnie uczestniczących w wielkich wydarzeniach historycznych, przy założeniu, że miały one dla nich istotne znaczenie, łączy pewne osobowe podobieństwo i postawę wzajemnego porozumienia (np. pokolenie Kolumbów). Ale nie tylko udział w wielkich wydarzeniach historycznych, jakie dana zbiorowość przeżywa wspólnie, pozostawia trwałe piętno i kształtuje osobowość społeczną. Dla współczesnych pokoleń młodzieży przeżywane przez nich doświadczenia społeczne i kulturowe, zachodzące w okresie dojrzewania i socjalizacji, wytwarzają rodzaj zbiorowego oglądu świata, którego konsekwencją jest zespół podzielanych postaw i wartości. [...] Może dlatego spotkanie różnych generacji bywa tak często spotkaniem obcych sobie stron, które mówią innym językiem, w inny sposób doświadczają świata i w innych jego obszarach dostrzegają rzeczy, które oceniają jako istotne. Jest to tym trudniejsze, im bardziej generacja starsza opiera się na przekonaniu, że świat przeżyć młodszej generacji jest taki sam jak ten, który sami zaznali w młodości i dzieciństwie. Spotkaniom takim towarzyszy zazwyczaj rozczarowanie i agresja, rzadziej zdziwienie, które mogłoby stać się początkiem wzajemnego poznania i porozumienia³⁰.

²⁹ W 1999 r. do polskiego systemu edukacyjnego wprowadzono m.in. ścieżkę edukacyjną Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie (Podstawa programowa kształcenia ogólnego, Dz.U. z 23 lutego 1999, Nr 14, poz. 129) Jej celem miało być poznanie przez uczniów własnej tożsamości i kształtowanie postaw tolerancyjnych, otwartych, nastawionych na pluralizm, na rozumienie i akceptację różnych kultur. Podstawowym elementem realizacji tej ścieżki było wychowywanie młodego człowieka dla przyszłości oraz kształcenie umiejętności niezbędnych do samodzielnego kształtowania własnego, lokalnego środowiska. W nowej podstawie programowej ścieżek edukacyjnych już nie ma, a ich zadania zostały wkomponowane w treści kształcenia.

³⁰ V. Julkowska, *Naprzeciw siebie. Komunikacja międzypokoleniowa na gruncie edukacji historycznej*, [w:] *Uczeń i nowa humanistyka*, red. M. Kujawskiej, Poznań 2000, s. 106-107.

Wydaje się więc, że jednym ze specyficznych zadań edukacyjnych w miejscach pamięci będzie próba ukazania i uświadomienia łączności z pokoleniami starszymi, próba nawiązania dialogu, a także próba ukazania historii w wymiarze indywidualnym. Ważną rolę w tym procesie odgrywać będzie nauczyciel, który winien być przewodnikiem i opiekunem w poszukiwaniach porozumienia.

Edukacja w miejscach pamięci i muzeach ma na celu również podnoszenie kompetencji kulturowych ucznia oraz zaakcentowanie wychowawczych aspektów oraz pobudzanie sfery emocjonalnej ucznia. Jak pisze Zbigniew Melosik: „Muzeum stanowi [...] tekst pedagogiczny. Edukuje populację poprzez rozpowszechnianie wiedzy odnośnie tego, jaki świat był lub jaki jest, co stanowi więc nic innego, jak tylko uniwersalizację jednego ze sposobów postrzegania świata”³¹. Muzea, podobnie jak szkoły, aktywnie uczestniczą w przekazywaniu wiadomości i tradycji o walorach wychowawczych³².

Zbiory muzealne i zabytki historyczne w środowisku naturalnym mają ogromną rolę w kształtowaniu wyobrażeń odtwórczych w procesie uczenia się historii. Nawiązywanie do materiału spostrzeżeniowego i wyobrażeniowego pozyskanego przez uczniów na lekcji w muzeum pozwala kształtować wyobrażenia historyczne. Dzięki temu wiadomości wyniesione z lekcji w muzeum zostaną utrwalone i przekształcone w procesie myślenia. Przestrzeń muzeum, jego atmosfera, ekspozycja stanowią szerokie pole do działań edukacyjnych. Jednak aby były one efektywne i przynosiły korzyści poznawcze uczniom, musi być spełnionych kilka warunków. Jednym z najważniejszych jest opanowanie specyficznego kodu estetycznego, jakim posługuje się muzeum: „konsumpcja wiedzy w muzeum stanowi akt komunikacji. Dekodowanie przekazu wymaga panowania nad kodem estetycznym. Wytwarzana przez muzeum wiedza ma znacznie tylko dla kogoś, kto posiada wystarczające kompetencje kulturowe”³³. Tak więc aby uczeń w pełni wykorzystał możliwości, jakie w zakresie poznawania historii daje muzeum, musi on najpierw nauczyć się posługiwania odpowiednim kodem. Dla uczniów i nauczycieli muzea stanowią bezcenne źródło informacji o kulturze pokoleń, ludziach, miejscach szczególnie zapisanych w historii³⁴.

³¹ Z. Melosik, *Tożsamość, ciało, władza. teksty kulturowe jako (kon)teksty pedagogiczne*, Poznań-Toruń 1996, s. 37.

³² E. Adamska, *Aspekty wychowawcze na lekcjach historii*, „Wiadomości Historyczne” 1981, nr 2, s. 108.

³³ *Ibidem*, s. 40.

³⁴ Region Środkowego Nadodrza dysponuje ciekawymi i oryginalnymi placówkami muzealnymi, których zbiory mogą przyczynić się do efektywnego realizowania zadań edukacyjnych związanych z miejscami pamięci narodowej. Wśród wielu placówek na uwagę zasługują Muzeum w Międzyrzeczu – Pomnik Kultury Tysiąclecia Państwa Polskiego, Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza w Zielonej Górze z siedzibą w Świdnicy, Muzeum Diecezjalne Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej w Rokitnie, Muzeum Cysterskie w Paradyżu, Muzeum Ziemi Lubu-

Współpraca między szkołami a muzeami pozwoliła na wypracowanie m.in. odpowiednich metod wykorzystywania zbiorów muzealnych w procesie dydaktyczno-wychowawczym zarówno szkoły, jak i muzeum³⁵. Realizowana dzięki niej zasada pogłębłości, tzn. łączenia nauczania werbalnego, słownego z naocznym ukazywaniem przedmiotu, o którym się mówi, znajduje doskonałe zastosowanie³⁶. Wprawdzie edukacja w miejscach historycznych, muzeach upamiętnienia odbywa się incydentalnie, co znacznie ogranicza pole wychowawcze, to jednak nie zamyka go zupełnie. Zasada *non multa, sed multum*, odnosząca się do metodyki, wydaje się w tym przypadku bardzo odpowiednia. Aby cele wychowawcze mogły być zrealizowane, nauczyciel, realizując zawartą w zasadzie nauczania wielostronnego drogę uczenia się przez przeżywanie³⁷, powinien akcentować określone wyobrażenia, wrażenia i odczucia oraz kształcić postawy empatyczne. Jednak zbyt długie epatowanie drastycznymi scenami może doprowadzić do zbyt dużego poruszenia młodego odbiorcy, często nieprzygotowanego na tak silne przeżycia. Łatwo wtedy o wypaczenia czy manipulacje. Odpowiedni dobór informacji, obrazów oraz stopniowanie emocji znacząco ułatwi uczniowi poradzenie sobie z napływającymi doń wiadomościami i uczuciami³⁸.

Formy pracy z uczniami w miejscach pamięci

Spśród metod, które wydają się godne polecenia podczas pracy w miejscach pamięci, na pierwszym miejscu należy umieścić wycieczkę. Ta forma pracy pozalekcyjnej i pozaszkolnej pozwala na bezpośrednie zetknięcie ucznia ze spuścizną historyczną w postaci naturalnej i w naturalnym środowisku. Taka, choćby tylko częściowa, rekonstrukcja procesu dziejowego ułatwia tworzenie prawidłowych wyobrażeń historycznych. Wycieczka spełnia wiele funkcji i jest doskonałą okazją do kształcenia uczuć patriotycznych, wyrabianie poczucia dumy narodowej, wytwarzanie więzi dziecka ze środowiskiem, w którym żyje. Najważniejsze funkcje wycieczki to funkcja poznawcza polegająca na dostarczaniu informacji i daniu możliwości poznania prze-

---

skiej w Zielonej Górze, Muzeum Lubuskie w Gorzowie Wlkp., Muzeum Martyrologii Alianckich Jeńców Wojennych z siedzibą w Żaganii, Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie, *Muzeum Martyrologii Ofiar Obozu Sonnenburg*. W rozwijaniu zainteresowania „małą ojczyzną” ogromną rolę odgrywają regionalne izby pamięci, takie jak np.: Izba Pamięci Stalagu IIIC Alt Drewitz w Starzych Drzewicach, Izba Pamięci Holokaustu Szpitala w Obrzycach.

³⁵ Zob. m.in. *IV Toruńskie Spotkania Dydaktyczne. Muzea i archiwa w edukacji historycznej*, red. S. Roszak, M. Strzelecka, Toruń 2007; *Lekcja w muzeum*, [w:] E. Chorąży, D. Konieczka-Śliwińska, S. Roszak, *Edukacja historyczna w szkole. Teoria i praktyka*, Warszawa 2008, s. 258-261; P. Unger, *Muzea w nauczaniu historii*, Warszawa 1988; *Muzeum w nauczaniu historii*, red. A. Zielecki, Rzeszów 1989; M. Dąbrowa, *Jak wykorzystują zbiory muzealne w nauczaniu historii*, „Wiadomości Historyczne” 1981, nr 3.

³⁶ T. Gołaszewski, *Dziecko w muzeum*, Warszawa 1967, s. 30.

³⁷ Zob. J. Maternicki, C. Majorek, A. Suchoński, *op. cit.*, s. 247.

³⁸ T. Kranz, *op. cit.*, s. 62.

szłości własnego regionu, dorobku kultury. Funkcja kształcąca wycieczki obejmuje dostarczenie niezbędnych do pracy myślowej, tworzenia wyobrażeń i kształtowania pojęć spostrzeżeń i wrażeń. Z kolei funkcja wychowawcza wyraża się w dostarczaniu wzorów postępowania i kształtowaniu umiejętności zachowania się wobec swoich kolegów, społeczeństwa, przyrody i wytworów pracy ludzkiej. Funkcja motywacyjna wycieczki polega na wyzwaniu i rozwijaniu zainteresowań otaczającą rzeczywistością, rekreacji, aktywnej percepcji³⁹.

Równie wiele zalet ma lekcja w muzeum lub archiwum. Lekcje muzealne pozwalają na bezpośrednie zetknięcie ucznia z kulturą materialną, artystyczną pokoleń w środowisku sztucznym. Jak podkreśla J. Krantz:

Należy pamiętać, że proces edukacyjny w muzeach upamiętnienia nie polega na nauczaniu, lecz na uczeniu się. Ponadto celem pracy edukacyjnej miejsc pamięci nie jest przekaz faktograficzny, ale [...] przede wszystkim rozwijanie myślenia historycznego i empatii. W odróżnieniu od nauczania szkolnego w działalności edukacyjnej miejsc pamięci należy zatem położyć większy nacisk na aktywność odbiorców, umożliwiając im samodzielne przyswajanie historii, której celem nie jest wyłącznie zdobywanie i akumulacja wiadomości, ale przede wszystkim odkrywanie prawdy historycznej i dochodzenie w ten sposób do wniosków, które mogą mieć znaczenie dla wewnętrznego rozwoju człowieka⁴⁰.

Wiele zalet ma także edukacja metodą projektów, czyli pracy opartej na działaniach praktycznych, koncepcyjnych i zespołowych, integrujących wiedzę i umiejętności z wielu dziedzin. Projekt polega na realizacji zadań o interdyscyplinarnym charakterze, a jego celem jest przede wszystkim wyrobienie umiejętności planowania i organizowania pracy, zbierania oraz selekcji materiału, pracy grupowej. Uczniowie otrzymują od nauczyciela materiały oraz instrukcje, muszą samodzielnie rozwiązać problem i opracować go w określonej formie – wystawy, albumu, filmu, portfolio, wywiadu, gazetki, przedstawienia artystycznego itp. Projekt może być również połączony z pracą fizyczną służącą zachowaniu obiektów i przestrzeni historycznej. Takie poszukiwanie i dokumentowanie śladów historycznych może być również realizowane podczas prac w bibliotece, muzeum czy archiwum, a ich efektem może być zaprojektowanie i przeprowadzenie warsztatów historycznych lub prezentacja wyników pracy podczas spotkań koła historycznego⁴¹.

Podsumowując rozważania o roli miejsc pamięci w edukacji dzieci i młodzieży, warto przytoczyć słowa Barbary Szackiej, która zapytana w wywiadzie prasowym, czy należy mówić o przeszłości ludziom bez dyplomów, odpowiedziała: „Trzeba. Wiedza historyczna i mówienie o historii odgrywa ogromną rolę – uprawomocnia władzę, buduje tożsamość wspólnoty. [...] Nie ma zbiorowości bez przeszłości. Człowiek

³⁹ J. Maternicki, C. Majorek, A. Suchoński, *op. cit.*, s. 325-326.

⁴⁰ T. Kranz, *op. cit.*, s. 64.

⁴¹ E. Chorąży, D. Konieczka-Śliwińska, S. Roszak, *op. cit.*, s. 149-151.

w amnezji się gubi. Nie wie, kim jest. Wiemy, kim jesteśmy, tylko dlatego, że wiemy, co robiliśmy wczoraj i przedwczoraj⁴². Edukacja w miejscach pamięci, mimo że może wywoływać wiele społecznych emocji związanych z oceną wydarzeń i ludzi, jest niezwykle potrzebna w polskiej szkole. Jest nie tylko próbą aktywizacji pamięci historycznej, ukazaniem bohaterstwa przodków i ich służby Ojczyźnie, wyzwoleniem poczucia dumy z osiągnięć przeszłych pokoleń. Jest także działaniem wymierzonym w przyszłość. Jako forma edukacji historycznej i społecznej stanowi istotny element nauczania historii oraz edukacji obywatelskiej i powinna być celem pracy dydaktycznej i wychowawczej każdego nauczyciela.

Małgorzata Szymczak

„WORTH TO REMEMBER”.
MEMORY LOCATIONS IN AN AREA
AND ITS ROLE IN EDUCATION

S u m m a r y

Pedagogy memory locations is an area of educational theory and practice, which began in Germany since the 70s of the twentieth century. Has developed through the work of the association “Action Reconciliation”. As time became a distinct form of historical and political education. National Memory Places are specific and participate in the realization of the various objectives and functions of the story. National Memory Places has great educational potential. This education is based on emotions and values. An important role is played by regional and local history. These are part of the cultural and historical heritage of the region. These places should be known to students living in the area and surrounded their care. Education in memorial sites can be a bridge between the generations and increase cultural competence student.

---

⁴² A. Leszczyński, *Tylko elita pamięta?*, rozmowa z Prof. Barbarą Szacką, „Gazeta Wyborcza” 15-16 IX 2007, s. 4-5.